

از جرجان خود را به ساری رسانید . ابوالحسین نامی که داماد داعی کبیر بود و خزاین او را به تصرف در آورده بود ، داعیه سروری داشت . بعد از ورود داعی صغیر ، فرار کرده ، به چالوس آمد . غره جمادی الاخره سنه مذکوره علی الغفله در چالوس بر سر ابوالحسین ساخت و او را با متابعتش بگرفت و خزاین برادر خود را به تصرف در آورد و بعد او را تلف کرد تا رافع هر ثمه - والی خراسان - از طرف بنی عباس ، به جنگ داعی صغیر آمد . داعی بعد از استحصال در قلعه کجور ، نایب رافع را که در چالوس بود بگرفت . در حالیکه رافع در خواجه چهار فرسنگی چالوس معسکر داشت . چون تاب مقاومت نداشت ، داعی صغیر از چالوس به سمت طالقان قزوین فرار کرد.^۱

بکر بن عبدالعزیز بن ابی دلف العجلی که داعی صغیر پیوسته قبول خدمت او را نموده علاوه بر آنکه در روز ملاقات هزار بار هزار بار درهم به او بخشش کرد ، او را به چالوس و رویان حاکم ساخت . لیکن در خفا سپرده بود که در ققاع که او می نوشد سم داخل کرده و چنان کردند و قبر او در ناتل در سرپل لیثام در کنار رود شیم رود واقع است . این تفصیل در خلافت المعتضد بالله بوده .^۲

در استیلای ناصر کبیر به مملکت رویان و غلبه او بر محمد بن صعلوک که از قبل سامانیان بر آمل و رویان حاکم بود ، پسر عم خود - سید حسن بن قاسم - را به چالوس فرستاد تا با محمد بن صعلوک که با پانزده هزار مرد آنجا اقامت داشت ، مصاف دهد .

سید حسن بن قاسم ، محمد بن صعلوک را منہزم ساخت و از رودخانه ای که به «بورود» معروف است و نیز «بورآباد» می گویند ، خون کشتگان که در کنار آن رودخانه به قتل رسیده بودند ، به دریا می رفت . و حصار چالوس را سید حسن بن قاسم با زمین هموار ساخت .

در دوران سلطنت حسن بن بویه ، الثائر بالله موسوم به جعفر بن محمد بن حسین بن

۱- مرآت البلدان ، ج ۴ ، صفحات ۸۲ و ۸۳ . ۲- مرآت البلدان ، ج ۴ ، ص ۸۳ .

علی بن حسن بن علی بن عمر بن زین العابدین بن حسین بن علی بن ابی طالب علیه السلام ، مشهور به «سید ابیض» در چالوس بود.^۱

مسعودی در مروج الذهب نوشته است اطروش که اسم حقیقی او حسن بن علی بن محمد بن علی بن حسن بن علی بن ابی طالب علیه السلام است ، در سنه ۳۰۱ هجری ، سیاه پوشان (= بنی عباس) را از طبرستان خارج نمود . اطروش سالیان دراز در دیلم و گیلان می زیست . سکنه آن نواحی که در جهالت و نادانی فرو رفته و روش مغان را پیروی می کردند . اطروش آنها را به دین خدا پرستی دلالت نمود . غالب آنها به دین اسلام داخل شدند جز بعضی از سکنه این دو مملکت که در کوههای بلند و قلعه جات و دره های عمیق و مأمینهای محکم سکنی داشتند و تا این زمان به مذهب قدیم خود باقی هستند . اطروش مساجد زیادی در این نواحی بنا کرد و مسلمین برای مدافعه از طوایف جنگی ، در قزوین و چالوس استحکاماتی بنا نمودند .

چالوس محیط به یک قلعه سختی بود و دیوارهای مرتفع داشت و سلاطین عجم بنای آنجا را کرده بودند و همیشه در آنجا قشون زیاد برای دفع حمله دیلمان داشتند و این قلعه ، بعد از فتح طبرستان ، به دست قشون اسلام باقی بود تا اطروش آن قلعه را منهدم ساخت .

بموجب مسطورات تاریخ رشیدی در سنه ۶۹۴ ه . ق . در زمان سلطنت الجایتو که خود قصد فتح گیلانات کرده بود ، مقرر داشت که از چهارراه قشون به گیلان برود . امیر چوپان از راه اردبیل ، امیر قتلوق شاه از راه خلخال . امیر طوغان و امیر مؤنه از راه چالوس و خود سلطان از راه لاهیجان .

ابو بکر محمد بن حسن طبری چالوسی مشهور به ابو جعفر صوفی - واعظ و محدث - که در نیشابور تحصیل کرده بود ، در سال چهارصد و هفتاد و دو در چالوس متولد شد و

۱- مرآت البلدان ، ج ۴ ، ص ۸۳ .

در محرم سنه بانصد وچهل وسه در آمل وفات نمود.^۱

راینو یکی دو مطلب به مطالب گذشته افزوده و شرح زیر را در باره چالوس

نوشته است :

فرمانروایان قدیم ایران در چالوس قلعه‌ای داشتند و در آن سواره نظام همیشه در حال آماده باش بود تا ساکنان را در مقابل حمله دیلمیان حفظ کند. شهر چالوس خود دیوار محکمی داشت که به امر یکی از دختران فرمانروایان ایرانی ساخته شده بود. استحکامات دفاعی چالوس را در سال ۲۸۷ هجری سید حسن بن قاسم یکسره خراب کرد. این شهر که به نام شالوس و سالوس نیز خوانده شده است بنا بر توصیف مقدسی شهری بود که قلعه و مسجد جامعی متصل به یکدیگر داشت و هر دو از سنگ بنا شده بود. در نزدیکی آن، دوشهر دیگر نیز بوده است. یکی را الکبیره و دیگری را کجه می خواندند. مادر حسن بن بویه را با تشریفات بسیار در چالوس دفن کردند. از سادات مرعشی مازندران ظهیرالدین بن علی بن قوام‌الدین و پسرش فضل‌الله را در چالوس به خاک سپردند.^۲

۲- بناها و آثار تاریخی دشت کلارستاق

بقعه سید محمد از سادات حسینی

در دهکده زوات شرقی^۱ از بلوک دشت کلارستاق

بنایی است ندرتک، از سنگ و گچی به ارتفاع ۲۱۰ سانتیمتر. ترکی که در ورودی در آن قرار می‌گیرد باریکتر از ترکهای دیگر است. گنبدی نه ترک کلاه درویشی بام بنا را تشکیل می‌دهد (عکس شماره ۲۱). گورستانی بسیار قدیمی با درختان کهنسال مازو و کرزل (= ممرز) و شمشاد و اوجا اطراف این بقعه است.

امامزاده قاسم^۲ و حلیمه خاتون

بر بالای تپه‌ای بر سمت چپ سرداب رود

در اراضی زوات غربی از بلوک دشت کلارستاق اطای است که در طول آن در وسط دوش کش (= حمال) قطوری کشیده اند که برستونی چوبین چهارسو استوار است. پلورها از دو طرف بردوش کش قرار می‌گیرند. بالای پلورها، پل کوبی با درزپوش پنزده

۱- در مجموعه شماره ۴۳۳۰ کتابخانه ملک مورخ سال ۱۲۹۹ ه. ق. این قسمت از زوات را به نام « زوات کلاگر » نام برده و از این بقعه یاد کرده است. ۲- از امامزاده قاسم در مجموعه شماره ۴۳۳۰ کتابخانه ملک مورخ ۱۲۹۹ ه. ق. یاد شده است.

۱- مرآت البلدان، ج ۴، ص ۸۴. ۲- متن انگلیسی سفرنامه مازندران و استراباد راینو، ص ۲۷.

است. درازای این بنا هفت متر و پهنای آن چهار متر است. کف اطاق نسبت به ایوان و سایر قسمتهای بنا گودتر است.

ایوانی در طرف شرقی بناست که دارای هشت ستون چهارسو است. سقف ایوان پلورکشی و پل کوبی با درزپوش پخ زده است. اطراف این بقعه گورستانی است که درختان کهنسالی در آن است. درخت کرزل (ممرز) در محوطه این بقعه است که محیط دایره تنه آن به ۳۶۰ سانتیمتر می‌رسد.

سنگ قبرهای گورستان این بقعه مورخ ۱۳۲۱ و ۱۳۳۵ و ۱۳۳۶ که بر بالای آن مردی باقبا حاک شده است و ۱۳۳۸ که بالای آن نقش خورشید حاک شده است.

مسجدی قدیمی

در دهکده علوی کلا از بلوک دشت کلارستاق

این مسجد که چندی قبل آن را خراب کرده و از نو ساخته‌اند در سال ۱۲۹۹ قمری اهمیتی داشته و رقبات موقوفات آن وقف بر عزاداری حضرت سیدالشهدا بوده است.^۱

راه قدیمی زوات به کلاردشت

راه قدیمی زوات به کلاردشت که از کنار سرداب‌رود می‌گذرد از نقاط زیر عبور می‌کند:

زوات- چالنی- سوت-لار- کردشت^۲ - ساتار- ورگه دره^۳، از اینجا راه به کنار رودخانه می‌افتد و از این نقاط می‌گذرد:

۱- در مجموعه شماره ۴۳۳۰ کتابخانه ملک، از این مسجد یاد شده است.

۲- بضم کاف. ۳- بکسر واو.

سوت - لجنی^۱ - سرین‌پل^۲ - پله‌ای چشمه‌سر - رمینک - والت^۳ که اول خاک کلاردشت است و از اینجا می‌توان به دهکده‌های دیگر کلاردشت رفت.

راه شاه‌عباسی

که معروف به راه زیر بند است از غرب به شرق

این راه قدیمی که دنباله آن را در صفحات گذشته یاد کردیم از اسپچین تا چلندر از نقاط زیر می‌گذشته است:

اسپچین- جیسا - نارنج‌بندین - کلارآباد^۴ - یال‌بندان - کنیرک‌دمرد^۵ - حصار^۶ - میون‌کی - مرس‌ده^۷ - دامنه جیس‌کوتی - چاخانی - زوات غربی^۸ - زوات شرقی - گردک^۹ - گوسن‌سنگ^{۱۰} - آهک‌چال - سنگ‌معدن - چالوس رودخانه - جیزاو - لاروسرک^{۱۱} - کوشکه‌سرا - سنگ‌تاجن^{۱۲} - نیرنگ - امامزاده محمد - چشمه‌گردک - موسی‌آباد^{۱۳} - علی‌آبادمیر - خیررودکنار - چلندر^{۱۴}.

نهرهای قدیمی منشعب از سرداب‌رود

نهرهای سمت چپ سرداب‌رود:

۱- نهری که در مسیر ملک‌جوب قدیم جریان دارد و نسبتاً تازه‌آباد است قسمتی از زوات غربی و چاخانی را آبیاری می‌کند.
۲- هچرود کیله^{۱۵} که شالیزارهای دهکده‌های کریم‌آباد- کلاچان- هرته‌کلا^{۱۶} - هچرود و قسمتی از نوره‌سر را آبیاری می‌کند.

- ۱- بفتح لام. ۲- بفتح سین. ۳- بکسر لام. ۴- بکسر کاف.
۵- بفتح دال و کسر میم. ۶- بفتح حاء. ۷- بکسر میم و سین. ۸- بفتح زاء.
۹- بکسر گاف و ضم دال. ۱۰- بکسر سین و نون. ۱۱- بسکون راء اول و فتح سین و راء دوم. ۱۲- بکسر گاف و جیم. ۱۳- بکسر سین و سکون یاء.
۱۴- بکسر ج و لام و سکون نون و فتح دال. ۱۵- بفتح ها و کسر ج. ۱۶- بکسر ها و تاء.

۳- نجار کلا کیله که شالی زارهای نجار کلا - گیله کلا - عباس کلا - امام رود و دوجمان را آبیاری می کند.

نهرهای سمت راست سرداب رود:

۱ - زوات کیله^۱ که دهکده های زوات و عرب خیل را آبیاری می کند. چشمه چاخانی که چشمه ای جداگانه و جزء دشت کلارستاق است قسمتی از اراضی چاخانی و قسمتی از نوره سر را آبیاری می کند.

ملک جوب

از رودخانه سرداب رود دو نهر بسیار قدیمی به نام « ملک جوب » جدا می شود. ملک جوب شرقی پس از جدا شدن از سرداب رود، اراضی زوات شرقی و شوخس کت^۲ (تجی کلا)^۳ را آبیاری می کند.

ملک جوب غربی اراضی دهکده های: زوات غربی - چاخانی - مرسته^۴ - میون کی را آبیاری می کند و تا اسپین زیر بند پیش می رود.

باقی بناها و آثار تاریخی زوات دشت کلارستاق

۱- آثار قلعه ای قدیمی بر بالای قلعه ترکه سر^۵ در جنوب غربی زوات.

۲- قلعه و گورستانی قدیمی بر سر تیره چیز چال.

۳- قلعه تجک^۶ بر سر تیره ای در جنوب شرقی زوات.

۱- بفتح زاء و کسر تاء . ۲- شو با واو معدوله و ضم خاء و کاف .

۳- بفتح تاء و کاف . ۴- بکسر میم و سین و دال . ۵- بکسر تاء و فتح

سین . ۶- بکسر تاء و فتح جیم .

قلعه ای از سنگ

در شهر چالوس

مقدسی می نویسد «در چالوس قلعه ای از سنگ است و مسجد جامع در کنار این قلعه است.»^۱ از سوانحی که در این قلعه روی داده است اطلاع زیاد نداریم فقط در دوران اسپهبد رستم بن قارن است که ذکر می آید. جریان این واقعه از این قرار است:

در اختلافی که میان محمد بن زید و اسپهبد رستم بن قارن پیدا شد، اسپهبد رستم بدرافع بن هرثمه پناهنده شد و از او یاری جست. رافع ورستم وقتی به گرگان رسیدند، محمد بن زید به قلعه جوهینه (= جبینه) پناه داد. در قلعه ذخیره نماند، محمد فرار کرد و به آمل و کجور و سپس به دیلمان افتاد. جستان و هسودان او را یاری کرد. در چالوس محمد بن هارون - نایب رافع - بود. حصن محکم کرد و ذخیره برد و منجنیق نهاد. چون از آمدن محمد بن زید خبر یافت، رافع را آگاه کرد. رافع به جواب نوشت:

البته تو با اونکوشی و از حصن بیرون نیائی، توقف کن. محمد بن زید و جستان به چالوس رفتند و کار بر محمد بن هارون تنگ کردند. رافع خبردار شد، از اهلم به ده خواجه - چهار فرسنگی چالوس - آمد. خبر به چالوس رسید. جستان و هسودان دست از حصار برداشت و از پای قلعه برفت. محمد بن هارون از قلعه چالوس بیرون آمد و سپاه ایشان را پراکنده کرد.^۲

در دوران خروج ناصر کبیر باز از این قلعه یاد می شود. ابن اسفندیار می نویسد: «جمله گیل و دیلم پیش ناصر کبیر آمدند تا ضبط طبرستان کند. پسر خویش - ابوالحسین احمد - را به رویان فرستاد و میهم گفتند عاملی بود از آن سامانیان بیرون کردند و

۱- احسن التقاسیم، ص ۳۵۹ . ۲- تاریخ طبرستان ابن اسفندیار، ج ۱،

ناصر کبیر به کلار رفت. اسپید کلار - محمد بن حسن - بر او بیعت کرد. از آنجا با کورشید شد و فردا به چالوس رفت و ابن عم خویش حسن بن قاسم را به مقدمه لشکر فرستاد تا چالوس مستخلص کند. محمد صعلوک با پانزده هزار مرد به موضعی که بورود^۱ گویند آمده بود. چون ناصر بر رسید مصاف دادند و حسن بن قاسم آن روز مصاف آرای لشکر بود. صعلوک را منہزم گردانید و خلتی بسیار را از اصحاب او به قتل آوردند روز یکشنبه جمادی الاخره سنه احدى وثلثمائه و فردا به چالوس رفت و ابوالوفا خلیفه بن نوح را که در آن حصار بود گرفته و جمله خراسانیان را کشته و حصار با زمین راست گردانید چنانکه اثر پدید نبود.^۲

آثار این قلعه قدیمی به شکل تپه‌ای، در محوطه قصر سلطنتی چالوس، سمت راست رودخانه و جاده چالوس باقی است.

مسجد جامع قدیم در چالوس

از این مسجد که مقدسی از آن یاد کرده است و می نویسد در کنار قلعه سنگی چالوس بوده است، آثاری باقی نیست.^۳ اما از گذشته آن بی خبر نیستیم، از نخستین بیعت‌هایی که مردم طبرستان با سادات کردند در همین جامع چالوس بوده است و شرح آن از این قرار است:

پس از آنکه مردم طبرستان از جور و آزار محمد بن اوس ستوه شدند پیش محمد بن

۱- رابینو می نویسد که بورس از دهکده‌های کلارستان بر کنار بورود است. (ترجمه سفرنامه مانزدان و استراباد، ص ۱۴۶) بورس از دهکده‌های قشلاقی کلارستان است که در سه کیلومتری غربی چالوس در دو طرف راه چالوس به شهسوار است. ۲- تاریخ طبرستان ابن اسفندیار، ص ۲۶۸ و ۲۶۹. تاریخ رویان مولانا اولیاء الله، ص ۱۰۴ و ۱۰۵. تاریخ طبرستان و رویان و مانزدان، ص ۲۱۷. ۳- احسن التقاسیم، ص ۳۵۹.

ابراهیم بن علی بن عبدالرحمن بن قاسم بن حسن بن زید بن حسن بن علی امیر المؤمنین آمدند و قصد داشتند که با او بیعت کنند. او گفت مرا اهلیت نیست. مرا در ری دامادی است که خواهرم را دارد به نام حسن بن زید بن اسماعیل حالب الحجاره، شجاع و کافی و عالم است و حربها دیده، کسی را به ری نفرستید و او را بنخواهید. مردم چنین کردند. حسن بن زید علوی روز سه شنبه بیست و پنجم ماه رمضان سنه ۲۵۰ به سعید آباد آمد و مردم با او بیعت کردند. بیست و هفتم رمضان به کجور شد و مردم آنجا نیز با او بیعت کردند و محمد بن عباس و علی بن نصر و عقیل بن مسرور را به چالوس فرستاد پیش حسین بن محمد المهدی الحنفی، دعوت او را اجابت کردند و به مسجد جامع شدند و بیعت جمله مردم آن دیار را بستند.^۱

مرقد مادر نائر علوی در چالوس

پس از آنکه ابوالفضل النائر العلوی در چالوس مستقر شد و مردم بر او جمع شدند، خبر به حسن بویه در ری رسید. ابن عمید را به یاری علی بن کامه فرستاد، اما لشکر آل بویه شکست خورد. نائر علوی، مادر رنجور خود را در ری گذاشته بود وفات یافت. حسن بویه در تابوت نهاد، چنانکه رسم ملوک باشد به خوبتر وجهی به آمل فرستاد. نائر علوی جسد مادر را به چالوس فرستاد و دفن کردند.^۲ مرقد او ظاهراً در گورستان عمومی بوده است.

مرقد سید فضل الله و سید ظهیر الدین در چالوس

این دو تن که از نوادگان میر قوام الدین مرعشی هستند، پسر و پدري هستند که

۱- تاریخ طبرستان ابن اسفندیار، ج ۱، ص ۲۲۹. ۲- تاریخ طبرستان ابن اسفندیار، ج ۱، ص ۲۹۹ و ۳۰۰.

پهلوی یکدیگر در چالوس به خاک سپرده شده‌اند. رشته نسب ایشان چنین است: سیدفضل‌الله بن ظهیرالدین بن سید علی بن میرقوام‌الدین مرعی.^۱

بقعه‌ای به نام یوسف‌رضا در گورستان عمومی چالوس

این بقعه که نسبتاً قدیمی بود، سیلاب رودخانه چالوس آن را کند و از میان برد.

آثار راهی قدیمی در سمت چپ رودخانه چالوس

این راه در صد کیلومتری جنوب چالوس با سنگفرش، در طرف چپ رودخانه هنوز باقی است. ظاهراً دنباله راه ناصرالدین‌شاهی است که به چالوس می‌آمده است.

آثار شهر قدیمی چالوس زیر بناها و خرابی‌های شهر کنونی

زیر شهر کنونی چالوس، در عمق پنج تا دهمتری آجر فراوانی دیده می‌شود. در گودبرداریها، خرابی‌های دکان و بازار هم پیدا کرده‌اند.

دو نهر قدیمی بر سمت راست رودخانه چالوس

آثار دو نهر قدیمی که مقداری از مجرای آنها در سنگ کنده شده و در بعضی جاها در حدود ده تا بیست متر با آجر دیوارچینی کرده و مجرای آب را عبور داده‌اند در سمت راست رودخانه دیده می‌شود. آثار این دو نهر پشت قصر سلطنتی چالوس روشن و آشکار است. ظاهراً آب این دو نهر از رودخانه چالوس به آبدیهای دشت کجور می‌رفته است.

۱- تاریخ طبرستان و رویان و مازندران، ص ۳۹۳.

گورستانی قدیمی در جنگل مشعل و مشعل‌مازو^۱

در جنوب چالوس گورستان قدیمی بزرگی در جنگلی به نام مشعل و مشعل‌مازو دیده می‌شود. گورها اسلامی است و سنگ قبری در آنجا دیده نشد.

نهرهای قدیمی که از رودخانه چالوس جدا می‌شوند

نهرهای سمت چپ آب یا نهرهای کلارستاق:

۱- علی‌آباد کیله که دهکده‌های علی‌آباد، کردخیل^۲، درمش‌کلا^۳، خرمنه، تجن‌کلا^۴ و تازه‌آباد را مشروب می‌کند.

۲- چالوس کیله که در دوراهی دوسگر^۵ دوشعبه می‌شود:

شعبه غربی دهکده‌های علوی‌کلا^۶، بوردر، میان‌ده را مشروب می‌کند.

شعبه شرقی دهکده‌های سلیم‌آباد، گرامسجان^۷، آیشدین و چالوس محله را آبیاری می‌کند.

۳- آبرنگ کیله که دهکده‌های آبرنگ، اس‌سر^۸ تا اراضی فرج‌آباد را مشروب

می‌کند.

۴- فرج‌آباد کیله که اراضی دهکده‌های فرج‌آباد را مشروب می‌کند.

نهرهای سمت راست آب یا نهرهای دشت کجور:

۱- ده‌گیری کیله^۹ که اراضی دهکده‌های ده‌گیری، اشکار دشت^{۱۰} لاراوسر،

۱- بکسر لام. ۲- بضم کاف و کسر دال. ۳- بفتح دال و ضم میم و فتح کاف.

۴- بکسر ناء و جیم. ۵- بفتح گاف. ۶- بضم عین. ۷- بکسر گاف.

۸- بفتح الف و کسر سین اول. ۹- بفتح دال. ۱۰- بکسر الف.

کوشک سرا^۱، هلیستان^۲، پالورده^۳ و کورکورده سر را مشروب می کند.

۲- مجیدآباد کیله که اراضی مجیدآباد و سرزمینهای شمال پالورده را آبیاری می کند.

بقعه حمزه رضا

در دهکده کوشک سرای چالوس

بنایی است قدیمی از سنگ و گچ که به شکل هشت ضلعی ساخته اند و در هر يك از اضلاع داخل و خارج طاق نمایی که به زیبایی بنا افزوده است، دیده می شود (عکس شماره ۲۲). برای تبدیل این هشت ضلعی به دایره، در داخل بنا، در زاویه میان هر دو ضلع گوشواری ساخته اند و میان دو گوشواره های اضلاع را، در بالای طاق-نمای هر ضلع نیز گوشوار دیگری افزوده اند و بدین ترتیب با افزودن شانزده گوشوار، دایره ای به وجود آورده اند که سقف بنا را بر آن استوار کرده اند. سقف بنا از داخل مدور و از خارج کلاه درویشی هشت ترک است.

در وسط بنا صندوقی چوبین به درازای ۲۲۰ و پهنای ۱۲۰ و بلندی ۱۳۵ سانتیمتر است که مدفن حمزه رضا را پوشانده است. طرف قبلی بنا پنجره ای نورگیر کوچک است. در ورودی شرقی است و از کفش کن وارد بقعه می شود (عکس شماره ۲۳). ابعاد داخل کفش کن ۳۵۰ سانتیمتر است.

در شمال این بنا، بنای دیگری است که معروف است مدفن خواهر حمزه - رضاست و به نام «خاتون رضا» خوانده می شود.

بنای اصلی این بقعه از داخل ۴۶۰ × ۳۵۰ سانتیمتر است.

۱- بکسر کاف دوم . ۲- بفتح هاء . ۳- بکسر دال .

جلو در ورودی این بنا، ایوانی به درازای ۴۶۰ و پهنای ۱۶۰ سانتیمتر است که دارای پنج ستون چهارسوست که سرستونهای نسبتاً ظریف دارد. سقف ایوان و بقعه پلورکشی و از رو پل کوبی است و بام بنا را به تازگی حلبس کرده اند. در محوطه اطراف این دو بقعه گورستانی قدیمی است و درختان آزاد کهنسال دارد. محیط دایره قطورترین آنها ۶۲۰ سانتیمتر و دو اصله دیگر به ۴۳۰ و ۳۶۰ سانتیمتر بالغ بودند.

قلعه اسپی سنگ

در مرتع ورتکای بیج در جنوب شرقی چالوس

بر سر کوهی که مسلط بر جاده چالوس است و حد غربی آن رودخانه چالوس و حد شرقی اشکاردشت^۱ و لاراوسر و حد جنوبی مرتع جیزو و حد شمال غربی شهر چالوس است قلعه ای قدیمی است.

برجی مدور به ارتفاع نیم متر و شالوده دیوارهایی که با سنگ و گچ چیده شده است بر جای است. آب انباری مدور به عمق شش متر که بیشتر قسمتهای آن راکنده و زیرو رو کرده اند در قسمت شمالی این قلعه است. در ساختمان این قلعه، آجر نیز مورد استفاده بوده است. ابعاد آجرهایی که در اراضی قلعه دیده شده، به ترتیب زیر است:

۲۵ × ۲۵ × ۴۵ سانتیمتر و ۲۴ × ۲۴ × ۴ سانتیمتر و ۱۸٫۵ × ۱۸٫۵ × ۳٫۵

سانتیمتر.

۱- بکسر الف .

گورستان قدیمی گرمابک

بر سر تپه‌ای نزدیک گرمابک بیرون بشم کلارستاق

بر سر تپه‌ای سنگی و منفرد، در مغرب مرزان آباد، چند سال قبل آقای مرزبان مجسمه گاو کوهان دار با پنج ظرف سفالین و دو خنجر و یک دستبند برنزی یافت. دهم اوت ۱۹۵۴ دست به کار حفاری این محل شدند و پس از مدت کمی کندوکاو شش گور ظاهر شد و پس از بیست روز کاوش، سی و یک گور یافتند. در این گورها آجر و سنگ به کار رفته است و گاهی چند جسد در یک گور به خاک سپرده شده بود. در یک گور سیزده جسد و در گور شماره هفت، نه جسد به دست آمد. گورها سمت معینی ندارند و مردگان در جهات مختلف به خاک سپرده شده‌اند. گورهای این گورستان گرد و بیضی و چهار گوشه است. از این گورستان ظروف سفالین فراوان و اشیاء زینتی ظریف به دست آمد.^۱

بقعه آقا عبدالرضا = عبدالرزاق

نزدیک دهکده پردنگون بیرون بشم کلارستاق

بنای اصلی بقعه شش ضلعی است که پهنای هر ضلع آن به ۱۹۵ سانتیمتر می‌رسد. در چهار ضلع آن خفنگهای نورگیر و در ضلع شمالی طاقچه‌ای تعبیه شده است. در ورودی بنا در ضلع شرقی است. پهنای این در از لبه چهارچوب ۸۵ و بلندی آن

۱- برای اطلاعات بیشتر به رساله زیر نگاه کنید:

Les de couvertes fortuites Klardasht, Garmabak, Omam et Tomadjan .
Par Dr. H. Samadi .

۲- بشم پ وسکون راء مهمله وفتح دالوسکونون، پردنگون: ده اندهستان بیرون - بشم بخش کلاردشت شهرستان نوشهر، هیجده کیلومتری جنوب شرقی حسن کیف و یک کیلومتری غرب شوسه مرزان آباد به کلاردشت (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳).

۳- بناها و آثار تاریخی نواحی بیرون بشم کلارستاق

امامزاده خلیل

در سعیدآباد (سعیدآباد) نزدیک با بوده بیرون بشم کلارستاق مرحوم میرزا حسن خان اعتمادا لسلطنه از این امامزاده یاد کرده و آن را در دهکده سعیدآباد می‌داند.^۱ امروز این اراضی که نزدیک دهکده با بوده و کنار راه چالوس است «سعیدآباد» خوانده می‌شود. ظاهراً این محل همان سعیدآباد روپان است که سعید دلج آباد کرده و کاخی در آن ساخته است و احتمال می‌رود که امامزاده خلیل در محوطه کاخ بنا شده باشد.

دو سال قبل (۱۳۵۰ شمسی) بنای قدیمی امامزاده خلیل را به هم ریختند. فعلاً بنایی نو ساز چهار گوشه است که گنبدی هشت ضلعی سیمانی بر بالای آن ساخته‌اند. دو در ورودی جنوبی و غربی دارد و در دو ضلع دیگر دو پنجره تعبیه شده است. در دو طرف حیاط مقابل در جنوبی، اطاقهای خشت و گلی برای زائران ساخته‌اند. گورستانی قدیمی اطراف این بقعه است.

۱- مجموعه شماره ۴۳۳۰ کتابخانه ملی ملک سال ۱۲۹۹.

۱۵۵ سانتیمتر است. میان بنای اصلی، صندوقی چوبین قاب و آلت به درازای ۲۰۲ و پهنای ۷۵ و بلندی ۱۰۲ سانتیمتر قرار دارد. قسمت اعظم صندوق قدیمی و کنده کاری بسیار ظریف آن در آتش سوزی از میان رفته است. يك بدنه عرضی آن فعلاً باقی است که نموداری از ظرافت و دقت کننده کاری آن است. میان این بدنه، ستاره‌ای شش‌پرا با کثیر الاضلاعها ترکیب کرده و لبه‌های این نقش که به حاشیه می‌رسد، به قطعات چوبین به شکل دوزنقه ختم می‌شود (عکس شماره ۲۴). بر حاشیه‌های اطراف آن کتیبه‌های زیر حک شده است:

چوبه زیر:

«قل هو الله احد الله الصمد لم یلد ولم یولد ولم یکن له کفواً».

چوبه سمت راست:

«احد بسم الله الرحمن الرحيم قل اعوذ برب الفلق».

چوبه بالا:

«[یؤ] ده حفظهما و هو العلی العظیم لا اکراه فی الدین قد تبین الرشد من الغی فمن یکفر...».

چوبه سمت چپ:

«والله یرزق من یشاء بغير حساب بسم الله الرحمن الرحيم».

ظاهراً بر حاشیه بالای اطراف صندوق «آیه الکرسی» حک بوده است.

لنگه دری کوچک که ظاهراً مربوط به صندوق قدیمی بوده است، در ایوان این بناست که کنده کاری ظریف نظیر صندوق دارد. پهنای آن ۲۵ و بلندی آن ۷۰ سانتیمتر است (عکس شماره ۲۵).

پاره‌های چوب کنده کاری با نقشهای اسلیمی در ایوان امامزاده دیده شد (عکس

شماره ۲۶).

ایوانی طرف شرق بنا، در جلودر ورودی است. این ایوان عریض، لتازۀ چوبین بلند و یازده ستون با سرستونهای ظریف دارد.

بر دو تا از تخته‌های پل کوبی سقف این ایوان (عکس شماره ۲۷)، مطالب زیر با قلم و مرکب نوشته شده است:

در چهارکنج تخته مربع مستطیل اول:

«چند روز قیامت بلرزد جسد محمد بفریاد صفر رسد»

در امتداد ضلع کوچک سمت راست مستطیل، بیت زیر نوشته شده است:

«یا محمد

چه یوم قیامت شود آشکار محمد شفاعت کند ذوالفقار»

متن کتیبه مستطیل اول به شرح زیر است:

«یاهو مسبب الاسباب در سال خیر مال پارس نیل سنه هزار و سیصد و بیست هجری بنده سراپا تقصیر لطفعلی بن علی تیرگر بیرون بشمی بدستاری صانع ماهر استاد جعفر علی مع برادرش استاد سبزعلی لورائی از اهل نساء به نظارت و پیش کاری خیر الزوار مشهدی ذوالفقار الاملی و چراغچی گری شیخ شمس الاملی در صدد تعمیر سقف و بنیان مسجد و حصار و گل دستۀ امامزاده لازم. التعظیم جناب عبدالله الرضا علیه وعلی آباءه واجسادہ آالف التحیة والثنا باهتمام جناب مستطاب آخوند ملا محمد برآمدیم و این امر خیر در عهد سلطنت مظفرالدین شاه قاجار خلدالله ملکه و حکومت قوی شوکت ابد مدت علی قلی خان ملقب بمنصر السلطنه زادالله عمره [اتمام] پذیرفته انشاءالله خداوند عالم ... بانی و زحمت کشندها همه را اجر جزیل و عمر طویل کرامت فرماید و بشفاعت پیغمبر آخر الزمان بهره مند گرداند کاتب . . .»

فضل الله بن حاجی بابا بن کربلائی محمد غریب رحمت ایزد کسی باد که کاتب رایک حمدی کند یاد ۱۳۲۰»
بر تخته مستطیل پایین مطالب زیر نوشته شده است :

« یا هو در سال خیر مآل طنقوزئیل در سنه هزار و دوست و شصت و هفت هجری حقیر سراپا تقصیر علی تیر گریرون بشمی با همه انکسار و بی بضاعتی بدستیاری صانع ماهر استاد محمد قلی در صدد تعمیر سقف امامزاده لازم التعظیم جناب عبدالله الرضا علیه و علی آباءه و اجداده آلاف التحیه و الثنا بر آمدیم پس از اذن و امضای تولیت از مجتهد جامع الشرایط و الارکان جناب میرزا محمد تقی نوری نور الله مرقده باهتمام استادی الوحید جناب آخوند ملا علی رضای الاملی زید عمره زمانیکه مجتهد . . . سرکار آقا . . . تنکابنی قائم مقام مجتهد مرحوم مزبور گردیده و سریر سلطنت بر ناصر الدین شاه قاجار مفوض شده و فتحعلی خان بعد از قمع و عزل حبیب الله خان ولایات ثلث راحاکم شده و سرکار آقا اسد الله بفرمان فرمائی کلارستاق مستقل گشته و طایفه بایی مقهور پادشاه مزبور گردیده است از خدای مهربان . . . که بساعت و بسانی و بکسانیکه درین مقام زحمت کشیدند از شفاعت پیغمبر آخر الزمان بهره مند گردند انشاء الله ۱۲۶۷»

سراسر بنا سابقاً لت پوش بوده و فعلاً حلب سراسر است .

جلوایوان حیاطی است . این حیاط سردری ورودی دارد . گلدسته ای بر سر در ورودی است . ابعاد آن در حدود سه متر است . هر طرف آن چهار ستون چوبین ساده پنجره با سرستونهای نسبتاً ظریف دارد (عکس شماره ۲۸) .

در قدیمی و کنده کاری بنا، در منزل قاسم نیچار صادقی است که ده بان دهکده بردنگون است و همسرا و از نشان دادن آن ابا کرد .

بقعه سید محمد بن امام جعفر الصادق علیه السلام در دهکده گویتر^۱ از دهکده های بیرون بشم کلارستاق^۲

بنای اصلی بقعه از سنگ و گل و چهار گوشه است . بر بالای هر کنج گوشواری دارد و پایه طاق را بدین طرز جمع کرده و گنبدی که کمر بند آن هشت گوشه است بر این بنا زده اند . ابعاد بنا از داخل ۲۷۵ × ۲۸۵ سانتیمتر است . هر ضلع دارای طاق نمایی با طاق هلالی است و داخل طاق نماهای غربی و شرقی، دو محراب مانند، بنا شده است . در ورودی در طاق نما جنوبی و داخل طاق نما شمالی طاقچه ای است . صندوقی چوبین با قاب و آلت و کنده کاری ساده به درازای ۲۰۳ و پهنای ۸۰ و بلندی ۹۵ سانتیمتر در وسط بناست . کفش کنی طرف قبلی بناست که بعداً بدان افزوده اند و سراسر بسام کفش کن و گنبد امامزاده را با حلب پوشانیده اند .

گورستانی قدیمی در محوطه اطراف امامزاده است که سنگهای تراش دار قدیمی در آن زیاد است . سنگ قبری تاریخ دار در این گورستان دیده نشد . تنها سنگ قبر مورخ، سنگ قبر کوچکی است در حرم بدین شرح :

« انت الباقي وفات المرحوم المغفور ملا علی خاں ملا اسمعیل طالقانی فی سنه

۱۲۷۶ . »

تعداد دوازده اصله درخت تادانه قدیمی در محوطه گورستان به نظر رسید که

محیط دایره تنه کهنترین آنها بدین ترتیب است :

۴۴۵ و ۴۴۴ و ۳۶۰ سانتیمتر .

۱- بفتح کاف و تاء ، گویتر: ده از دهستان بیرون بشم بخش کلاردشت شهرستان نوشهر،

سیزده کیلومتری جنوب شرقی حسن کیف و یک کیلومتری شوسه مرزان آباد به کلاردشت

(فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳) . ۲- میرزا حسن خان اعتماد السلطنه از این بقعه یاد

کرده است، نگاه کنید به مجموعه شماره ۴۳۳۰ کتابخانه ملی ملک سال ۱۲۹۹ .

امامزاده یحیی

در دهکده چلاجور از بلوک بیرون بشم کلارستاق

میرزا حسن خان اعتمادالسلطنه از این امامزاده یاد کرده است^۱ اما کندوکاو گنج‌گیران چیزی از آن به‌جای نگذاشته بود.

امامزاده علی موسی‌الرضا

در دهکده سما^۲ از بلوک بیرون بشم کلارستاق

میرزا حسن خان اعتمادالسلطنه از این امامزاده یاد کرده است.^۳ بنایی است از سنگ و گل با بام حلب پوش و اثری تاریخی ندارد.

قلعه سنگ‌سرك^۴

بالای کوه سنگ‌سرك در بیرون بشم کلارستاق

میرزا حسن خان اعتمادالسلطنه می‌نویسد: «این قلعه راه طالقان را به کلاردشت حراست می‌کرد.»^۵ آثار قابل بررسی از این قلعه برجای نبود.

بقعه شاه علمدار

بر بالای قلعه‌ای میان بلوک بیرون بشم و کلاردشت

برای رسیدن به این قلعه از دهکده‌های برار و مرزان آباد راه‌هست. بقعه‌ای

- ۱- مجموعه شماره ۴۳۳۰ کتابخانه ملی‌ملک سال ۱۲۹۹. ۲- سما بفتح سین، ده از دهستان بیرون بشم کلاردشت شهرستان نوشهر، سیزده کیلومتری شمال شرقی حسن کیف و هفت کیلومتری شوسه مرزان آباد به کلاردشت (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳). در جنوب این دهکده دریاچه‌ای طبیعی به نام «کبوددریا» است که ظاهراً بر اثر زلزله و شکست کوه به وجود آمده است. ۳- مجموعه شماره ۴۳۳۰ کتابخانه ملی‌ملک سال ۱۲۹۹.
- ۴- بفتح سین و سکون نون و کسرگاف و فتح سین دوم و راء مهمله و سکون کاف.
- ۵- مجموعه شماره ۴۳۳۰ کتابخانه ملی‌ملک سال ۱۲۹۹.

است از سنگ و گچ. بام آن سابقاً حلب‌سَر بود اخیراً بامی باسیمان ساخته‌اند. این قلعه که يك سامان آن به کله‌کت^۱ و يك سامان آن به سرسیرا^۲ و يك سامان به کتور^۳ و سامان دیگر آن به اسبان‌سرا^۴ محدود می‌شود، از بلندترین قلعه‌های این نواحی است و بقعه شاه علمدار را باید از بقاعی دانست که بر سر کوه‌های سرکشیده و بلند، به یاد عظمت و سربلندی آن ساخته‌اند و نظیر این بقعه‌ها در صفحات کوهستانی گیلان در مجلدات اول و دوم فراوان یاد کرده‌ایم.

- ۱- بفتح کاف و کسر لام و فتح کاف دوم و سکون تاء. ۲- بفتح سین اول.
- ۳- بکسر کاف. ۴- بکسر الف و سکون سین و کسر نون و فتح سین دوم.

(فقیه) کردیچال کلاردشت است .

طوایف خواجه‌وند که ظاهراً در زمان نادرشاه و کریم‌خان زند بدین صفحات کوچانده شده‌اند، شامل: یزدانی، دلفان‌آذری^۱، مشعشی، لک، قریاق‌زند و خواجه‌وند می‌باشند .

این ناحیه که از قدیمترین ایام آبادان بوده، تمدنهای مختلف به خود دیده است . لوئی واندنبرگ در کتاب خود در بارهٔ زیرخاکیهای این ناحیه قدیمی ایران مطالب زیر را نوشته است:

« در ناحیهٔ کلاردشت که در مغرب جادهٔ کرج به چالوس قرار دارد، در ضمن انجام کارهای ساختمانی، گورستانی پیدا شد که اشیاء ذی‌قیمتی از آن بیرون آمد . کشف این اشیاء نشان داد که صنعت و هنر ناحیهٔ کلاردشت تحت نفوذ جریانهای مختلف قرار داشته است . با این حال تمام آن اشیاء متعلق به یک قبرستان بوده است و همهٔ آنها با هم هم‌دوره می‌باشد و می‌توان آنها را میان سالهای هزار تا هشتصد پیش از میلاد قرار داد . در میان آنها خنجری از طلا و جامه‌هایی از همان فلز وجود دارد که بسیار قابل توجه است . نقوش جام اخیر شباهت فوق‌العاده به هنر «هیتی‌ها» دارد و در سه طرف آن سه شیر به سبک هنر «هیتی‌ها» نقش شده که سرهایشان به صورت برجسته، از جدار خارجی طرف بیرون می‌آید . در همین قبرستان چند جام بدون پایه با پیکر و سر گوزن، از جنس گل‌پخته، پیدا شده که به منزلهٔ پیش‌قراول جامه‌های زرین بدون پسیانه عهد هخامنشی است . ظروف گلی دیگری در این گورستان پیدا شده که بیشتر آنها به شکل کوزه‌های کوچک دسته‌دار و کوزه‌های کوچک نوک‌دار، شبیه به قوری از گل پخته قرمز رنگ می‌باشد و به ظروف سفالین گورستان تپهٔ سیلک^۲ نزدیک کاشان شباهت دارد .

۱- بکسر دال . ۲- بکسر سین و فتح یاء و سکون لام و کاف .

۴- بناها و آثار تاریخی کلاردشت کلاردشت

خاک کلاردشت، دشت وسیعی است که میان رشته‌های کوه قرار دارد و رودخانهٔ سرداب رود که از دریاچه‌های کوچک دامنهٔ شمالی تخت سلیمان سرچشمه می‌گیرد، از میان آن می‌گذرد . اگر خاک کلاردشت، همان کلار قدیم باشد از قدیم حد فاصل میان دیلمان و رویان و زمانی جزو خاک رویان یا رستم‌دار بود است .

امیر تیمور در بازگشت از حلب و رفتن به سمرقند در کلاردشت درنگ کرد.^۱ شاه‌عباس در سیچقان‌نیل سال ۱۰۲۱ در کلاردشت بود .^۲

ناصرالدین‌شاه قاجار بارها، پس از استراحت در قصر شهرستانک، از راهی که در زمان خود او ساخته شده بود، به‌گردنهٔ کندوان و کنار رودخانهٔ چالوس و کلاردشت رفتند است .

ساکنان کلاردشت را به دو دستهٔ اصلی گیل و خواجه‌وند باید تقسیم کرد . از طوایف گیل: میار^۳، اکچ^۴، امرج^۵، سوادکوهی، لمسو^۶ (از نور آمده‌اند)، طالقانی، انگریج^۷، رودگر^۸، متکا^۹، و فخی^{۱۰} (فقیه) قابل ذکرند . میرزا طاهر تنکابنی از طایفهٔ فخی

۱- مازندران مهجوری، ج ۲، ص ۲۰۶ . ۲- تاریخ گیلان عبدالفتاح فومنی، ص ۱۶۴ . ۳- بفتح میم . ۴- بفتح الف و کسر کاف . ۵- بفتح الف و کسر راء . ۶- بفتح لام و میم . ۷- بفتح الف و سکون نون . ۸- بضم میم و فتح و تشدید تاء . ۹- بفتح فاء .

درگورستانی نزدیک شهر دماوند، دو جام بدون پایه که قسمتی از آن به شکل سرگوزن است و از جنس گل قرمز می باشد، پیدا شده. همراه این دو جام سکه‌هایی بوده که تاریخ‌گذاری آنها را آسان کرده است و به این طریق توانسته‌اند تاریخ یکی از آن دو جام را از دوران پادشاهی فرهاد دوم (۱۳۸ پیش از میلاد) و دیگری را از عهد مهرداد دوم (۸۸-۱۲۳ پیش از میلاد) تشخیص دهند.

بنابراین جامهای مزبور از دوران اشکانیان است، ولی با جامهای نظیرشان که در کلاردشت پیدا شده و با جامهای بدون پایه طلای دوران هخامنشی، شباهت زیاد دارد.

اشیاء دیگری که در ناحیه کلاردشت و چالوس و ساری پیدا شده، نشان داده است که در مازندران تعداد زیادی از ظروف نقره عهد ساسانی وجود داشته است.

باز در همین ناحیه کلاردشت جعبه‌ای فلزی پیدا شده که حاوی اشیاء نقره و زری از عهد ساسانی بوده. روی دو جام زرین مکشوف در کلاردشت قباداول (۵۳۱-۴۸۸ میلادی) سوار بر اسب نشان داده شده است. شاه مشغول شکار کورخری است، روی دو جام دیگر، شیری داخل دایره‌ای دیده می‌شود و روی جام دیگر شیری بالدار مجسم گردیده و باز روی جامهای دیگر يك عقاب در میان يك دایره نقش شده و در شش دایره دیگر که بر آن محیط است، شش خروس قرار داده شده. جام از نقره است ولی نقوش آن با ورقی از طلا پوشیده شده است. دو تنگ نقره در همین ناحیه کشف گردیده که نقش قابل توجهی دارد. در روی جدار خارجی یکی از آنها نقش گسل «لوتوس» (نوعی از گل نیلوفر) به صورت مصنوعی در میان دو ترنج دیده می‌شود. در هر ترنج خروسی نقش شده. زمینه تنگ دیگر طلایی است و روی آن رقصه‌هایی که در زیر چهارطاقما قرار دارند، به صورت برجسته نقش گردیده‌اند.^۱ از طاقنماها،

شاخه‌های درخت مو و خوشه‌های انگور آویزان است. در کنار رقصه‌ها، نوازندگانی در میان انواع حیوانات، مانند روباه و کبک و بلدرچین و ببر دیده می‌شوند. قسمت زیرین تنگ که مانند عدس محدب است، حیوان افسانه‌ای بالدار را که شباهت به طاووس و شیر و اژدها دارد، نشان می‌دهد و در دو طرف آن حیوان، دو سرشیر قرار گرفته و در میان دهان شیران سوراخی است. وقتی تنگ زرین پر از شراب می‌شده، از آن دو سوراخ، داخل در جامها می‌گردیده است.

روی دو قطعه زری ابریشمی که در همین محل پیدا شده، شاه بهرام چهارم (۳۹۹ - ۳۸۸ میلادی) در حال شکار شیرها نشان داده شده است. ولیعهد همراه پادشاه و سوار بر اسب است و گاوی وحشی را مورد حمله قرار داده است. وقتی توجه شود که تا این تاریخ تقریباً تمام ظروف نقره مکشوف از عهد ساسانیان در جنوب کشور شوروی پیدا می‌شد، اهمیت این ظروف که برای اولین بار در ایران به دست آمده، نمایان می‌گردد و با پیدایش این جامهای عهد ساسانی، از این پس ما خواهیم توانست بعضی اشیاء دیگر را که جداگانه کشف گردیده است، به خوبی تاریخ‌گذاری کنیم.

هنگام جاده سازی در راه میان چالوس به کرج تصادفاً به آینه نقره‌ای از عهد ساسانی برخوردند که شیشه آن از بین رفته بود. تزیینات پشت این آینه سیمین مرکب از شاخ و برگ و گل‌های مختلف بود که در اطراف دایره‌ای قرار داشت. در میان دایره يك مرغ آبی نقش شده بود و تمام این نقوش به صورت برجسته بود و در صفحه داخلی آینه چیزی به خط پهلوی نوشته شده بود که هنوز خوانده نشده است.^۱

قلعه کالار (کالارتپه)^۱

بر بالای تپه‌ای دستی در میان کلاردشت کلارستاق

در کتب تاریخی و جغرافیایی ذکر «کلار» فراوان است و ظاهراً همین قلعه مورد بحث ماست که آن را سرحد دیلمان و رویان دانسته‌اند. سیدظهیرالدین نیز از این محل نام برده است.^۲

میرزا حسن خان اعتمادالسلطنه می‌نویسد:

«رسوم و آثار عمارت و بنای آن تا پنجاه سال قبل از این باقی بوده است. چنانکه در بعضی بیوتات لاهو، از مصالحی که در این قلعه به کار رفته، از قبیل آجر و در و پنجره هنوز موجود است. وضع و شکل تپه‌ای که این قلعه بر آن بنا شده، بیضی است. طولش از مشرق به مغرب است. بالای تپه شکسته پایه‌های آجری و آهکی و خرابه‌های زیاد دیده می‌شود. دور تپه علی‌التحقیق نهصد و شصت ذرع و ارتفاع آن به خط عمودی از شش‌الی هفت ذرع است. سمت شمال تپه با یک قسمت از مشرق که شمال جلگه کلاردشت است، یکسره چمن است و از زیردانه شمالی این تپه، چشمه‌های آب صاف خوشگوار به وسط چمن جاری است و در انتهای جلگه طرف شمال داخل رود سردا برود می‌شود.»^۳

وصفی که اعتمادالسلطنه از این تپه کرده بسیار صحیح و دقیق است اما از شکسته پایه‌های آجری و آهکی و خرابه‌های زیاد که او یاد می‌کند اثری باقی نیست.

۱- شماره ثبت تاریخی کلارتپه ۴۸۹ است. ۲- تاریخ طبرستان و رویان و مازندران، ص ۲۸۶. ۳- مجموعه شماره ۴۳۳۰ کتابخانه ملی ملک سال ۱۲۹۹.

ظاهراً بهم‌رورایام، مصالح این قلعه را برای ساختن بناهای عمومی یا خصوصی برده‌اند و فعلاً تبدیل به زمین زراعی شده است.

از قصه‌های محلی چنین معلوم می‌شود که مردی بدنام «نعیم‌شاه» در اواخر دوران صفویان و اوایل زمان نادرشاه بر بالای این تپه کاخی داشته و در آن ساکن بوده است. این مرد خود را به نام شاه کلارستاق معرفی کرده و سکه به نام خود زده است. در لشکرکشی نادرشاه به قفقاز که گذارش به صفحات کلاردشت افتاده، این مرد را دستگیر و کور کرده است. اعقاب و بازماندگان این مرد به نام طایفه «میار» تازمان علی‌اصغر خان سردار - پدر محمدولی خان سپهسالار تنکابنی - کُروفَری داشته‌اند. در این وقت به دست سردار سرکوبی می‌شوند و به جرگه نوکران خاندان خلعت‌بسی درمی‌آیند.

بقعه درویش رستم

در دهکده تورسو^۱ از بلوک کلاردشت کلارستاق

میرزا حسن خان اعتمادالسلطنه از این بقعه به نام امامزاده سیدرستم یاد کرده است.^۲ دهکده تورسو متصل به اراضی لاهو، سرراه حسن‌کیف است. بنای بقعه از سنگ و گل است. بام آن لت‌پوش است و صندوقی ساده چوبین در میان بنا، گور درویش‌رستم را پوشانده است. آثار تاریخی در این بقعه نیافتیم.

۱- بفتح تاء و واو و سکون راء و ضم سین با واو ساکن.

۲- مجموعه شماره

۴۳۳۰ کتابخانه ملی ملک سال ۱۲۹۹.

امامزاده زکریا بن رضی بن جعفر بن علی بن حسین بن

علی امیر المؤمنین علیهما السلام

در دهکده شکر کوه^۱ (شجر کوه) از دهکده‌های کلاردشت کلاردشتاق

بنایی است هشت‌ضلعی که مصالح اصلی آن آجر و گچ بوده است. بنا تعمیر و مرمت انجمن آثار ملی در سال ۱۳۴۴ شمسی (۱۳۸۵ قمری) روی آن سیمان سفید کشیده شده است. در ورودی بنا در ضلع شرقی است و سابقاً در کفش کن کوچکی باز می‌شده، اما امروز داخل مسجدی نوساز قرار گرفته است. در سطح هر یک از اضلاع هشت‌ضلعی، دو طاق‌ما داخل یکدیگر است. طاق‌نمای اول به‌پهنای ۹۰ و عمق ۲۲ سانتیمتر و مستطیل شکل است و داخل آن طاق‌نمای دیگری به‌پهنای ۶۵ و عمق ۱۲ سانتیمتر با طاقی جناقی است.

در بالای طاق‌نماهای مستطیل شکل با قراردادن آجرهای نر (عمود) نش عدد مقرنس در آورده‌اند.

پهنای اضلاع مقابل از داخل باهم برابر است. پهنای این اضلاع از در ورودی که ضلع شرقی است بدین ترتیب است: ۱۸۵ و ۱۵۲ و ۱۷۵ و ۱۷۵ سانتیمتر است. در ضلع مقابل در ورودی خفنگی نورگیر مشبك چوبین باطاق جناقی تعبیه شده و بالای در ورودی نیز نورگیری دارد.

بام بنا دوپوش، از داخل هشت‌ضلعی نزدیک به دایره است که گنبد مدوری بر آن زده‌اند.

۱- شکر کوه: ده از دهستان بخش مرکزی کلاردشت شهرستان نوشهر، هفت کیلومتری شمال‌شرقی حسن‌کیف و سه کیلومتری غرب شوسه حسن‌کیف به‌مرزبان آباد (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳).

مقرند امروز سیمان‌کاری شده، درازای آن ۱۸۵ و پهنای آن ۱۰۹ و بلندی آن ۱۱۵ سانتیمتر است.

در ورودی چوبین دولنگه و با قاب‌وآلت ساخته شده است. نگار اصلی هر لنگه يك علامت ضرب‌در و يك ستاره چهارپر است.

چهارچوب قدیمی در ورودی از بالا دارای هشت‌آویز چوبین‌کننده‌کاری است و دو سرستون‌نمای چوبین بر دو طرف هر قسمت بالای چهارچوب نصب شده است. پهنای چهارچوب ۱۲۲ و بلندی آن ۱۷۸ سانتیمتر است. بر قطر چوب عمودی دست‌چپ چهارچوب عبارات: «عمل استادان اجل حسن بن مرحوم علی و...» خوانده می‌شود و بر قطر چوب عمودی سمت راست عبارت «حسن بن مرحوم علی...» و استاد محمد بن اسمعیل... دیده می‌شود. نام استادان و نسبت ایشان در دو طرف کمی شباهت دارد. در ورودی به‌کفش‌کن امامزاده قبلی است و از دو لنگه ساده تشکیل شده‌است. بر لنگه سمت راست این عبارات خوانده می‌شود:

«واقف علیا جناب زهرا خانم بنت مرحوم علی تنکابنی الاصل».

و بر لنگه سمت چپ عبارات زیر حک شده است:

«واقف علیا جناب زهرا زوجه آقا شیخ علی مدد ۱۳۱۰».

نمای خارجی بها هشت‌ضلعی است که پهنای هر ضلع بالغ بر ۲۷۰ سانتیمتر است. در هر ضلع زیر لبه گنبد دو ردیف مقرنس بر روی یکدیگر است. تعداد مقرنسهای هر ضلع در ردیف پایین پنج عدد و در ردیف بالا چهار عدد است. پوشش خارجی گنبد هشت‌ضلعی است (عکس شماره ۲۹).

نهر قدیمی ملک‌جوب در کلاردشت

میرزا حسن خان اعتمادالسلطنه می‌نویسد :

« این نهر از دامنه عثمان‌کلا به طرف مشرق کنده شده و آب آن را از گردنه بشم به آن طرف برده‌اند. »^۱

این نهر را که آب رودخانه سرداب‌رود را به بیرون بشم می‌برده ، سر بند آن دهکده رودبارک است و سپس از دهکده‌های زیرمی گذشته است :

لرک^۲، مجر^۳، اجابیت^۴، گرک‌پس^۵، لاهو، تبرسو^۶، پی‌فلا و اسفندکلا. پس از گذشتن از این دهکده‌ها ، وارد ناحیه بیرون بشم کلاردشت می‌گردد . مقصداری از مجرای این نهر را به تازگی پاک کرده‌اند و آب سرداب‌رود، در آن جاری بود.

امامزاده پنج‌تن

در اراضی میان دهکده‌های کرده‌جمله^۷ و تلوجال از

دهکده‌های کلاردشت

بنایی است مستطیل شکل. در ورودی بنا شرقی است و جلو آن ایوانی با نه‌ستون

چوبین ساده ساخته‌اند. بام سراسر بنا، حلب‌سر است. داخل بنا پنج قبر ساده است.

۱- مجموعه شماره ۴۳۳۰ کتابخانه ملی ملک سال ۱۲۹۹ . ۲- بفتح لام و سکون راء و کاف . ۳- بکسر میم و جیم . ۴- بضم الف . ۵- بفتح گاف و راء و کسر کاف و فتح پ . ۶- بفتح تاء و باء . ۷- کرده‌جمله: ده اذهستان مرکزی بخش کلاردشت شهرستان نوشهر ، دو کیلومتری شمال‌غربی حسن‌کیف (فرهنگ جغرافیایی ایران ، ج ۳) .

گور سید امیر کیا ملاطی در کلاردشت

سید ظهیرالدین درباره این مرد می‌نویسد که امیر کیا از سادات ملاطی است که در سال ۷۷۳ قیام کرد و در کلاردشت فوت شد.^۱

قلعه هرسی^۲

بر تپه گومغز دوش نزدیک دهکده کلمه^۳ از

دهکده‌های کلاردشت

میر ظهیرالدین می‌نویسد که سید فخرالدین به دستور برادرش سیدرضی‌الدین به رستم‌دار روی آورد و در دشت رستم‌دار باملک قباد جنگ کرد، شکست برملک قباد افتاد و به کجور فرار کرد . او روی به کجور آورد و قلعه کجور را نیز تسخیر کرد. پس از آن به کلاردشت رفت . قلعه کلار در این زمان خراب بود و قلعه هرسی آبادان . چون خبر شکست ملوک رستم‌دار به ساکنان قلعه هرسی رسیده بود، قلعه را بسپردند و به دعا و ثنا گفتن مشغول شدند . ایشان را استمالت داد و به انعامات او فرمقتخر و سر بلند گردانید و چند نفری که از ایشان بوی نفاق می‌آمد، به ساری فرستاد و در آنجا مرسوم و مواجب تعیین کرد.^۴

صاحب‌العالم آرا نام این قلعه را «هرسین» ذکر کرده و آن را در حوالی رستم‌دار

۱- تاریخ طبرستان و رویان و مازندران، ص ۲۷۱ . ۲- بفتح هاء و سکون راء . ۳- بضم کاف و لام، کلمه: ده اذهستان حومه بخش کلاردشت شهرستان نوشهر، هشت کیلومتری شمال‌شرقی حسن‌کیف و سه کیلومتری غرب راه حسن‌کیف به مرز آن آباد (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳) . ۴- تاریخ طبرستان و رویان و مازندران، ص ۲۸۴ و ۲۸۵ و ۲۸۶ و تاریخ مازندران مهجوری، ج ۲، ص ۲۱

یا تنکابن دانسته است.^۱ خرابه‌های این قلعه نزدیک دهکده کلمه از دهکده‌های کلاردشت است.

قلعه گردن

بر قلعه کوهی مغرب دهکده کلمه از دهکده‌های کلاردشت

بر این قلعه که آثار قلعه‌های قدیمی است، تنور و چند گور قدیمی یافت شده است.

قلعه چناتر^۲ یا قلعه بلو^۳

بر بالای کوه چناتر یا بلو در شمال کلاردشت

میرزا حسن خان اعتمادالسلطنه می‌نویسد:

« این قلعه دهنه طرف دریا را حفظ می‌کند. »^۴

آثار قلعه‌های قدیمی بر بالای تپه‌ای سرخ‌رنگ بر جای است که در محل، امروز «گنبدوش»^۵ گویند.

امامزاده سه‌تن

در دهکده والت^۶ از بلوک کلاردشت

میرزا حسن خان اعتمادالسلطنه از این امامزاده نام برده است.^۷ بنایی است مستطیل که در وسط صندوقی چوبین ساده و جلودر ورودی بنا، کفش‌کن کوچکی است.

۱- عالم‌آرا، ج ۱، ص ۵۳۶ . ۲- بفتح ج و کسرتاء . ۳- بفتح باء .
 ۴- مجموعه شماره ۴۳۳۰ کتابخانه ملی ملک سال ۱۲۹۹ . ۵- بکسر دال اول .
 ۶- بکسر لام، والت : ده ازدستان مرکزی بخش کلاردشت شهرستان نوشهر، ۴/۵ کیلومتری شرق حسن کیف و دو کیلومتری غرب شوسه حسن کیف به مرز آباد (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳) . ۷- مجموعه شماره ۴۳۳۰ کتابخانه ملی ملک سال ۱۲۹۹ .

اطراف بقعه گورستان عمومی قدیمی است و دو درخت چنار کهنسال در محوطه بقعه است .

آثار قلعه‌ای قدیمی

نزدیک دهکده پی‌قلای (پی‌قلعه) کلاردشت

اعتمادالسلطنه می‌نویسد :

« این قلعه طرف جنوب‌شرقی کلاردشت است و طرف‌گردنه بشم را حراست می‌کرده است. »^۱

آثار کمی از این قلعه به‌جای مانده است .

اطاق سره^۲

پشت دهکده پی‌قلا (پی‌قلعه) کلاردشت

گورستانی قدیمی در محلی به نام «اطاق‌سره» پشت دهکده پی‌قلای کلاردشت است .

قلعه شاه‌نشین

در بالای کوه شاه‌نشین در شمال غربی کلاردشت

میرزا حسن خان اعتمادالسلطنه نوشته است :

« این قلعه طرف تنکابن و وله‌دره را حراست می‌کرده است. »^۳

این قلعه که امروز به نام «شاه‌نشینک» معروف است، نزدیک دهکده پیشنبور^۴، در محلی به نام «مترز»^۵ داخل جنگل است و آثار آن تقریباً از میان رفته است .

۱- مجموعه شماره ۴۳۳۰ کتابخانه ملی ملک سال ۱۲۹۹ . ۲- بفتح سین و راء . ۳- مجموعه شماره ۴۳۳۰ کتابخانه ملی ملک سال ۱۲۹۹ . ۴- بفتح شین و سکون نون ، پیشنبور: ده از دهستان کلاردشت بخش مرکزی شهرستان نوشهر، هفت کیلومتری شمال حسن کیف (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳) . ۵- بفتح میم و تاء و سکون راء و زاء .

از راه اصلی که از کنار دره می‌گذرد، راهی فرعی برای رسیدن به قلعه کشیده بوده‌اند. آثار این راه تا زیر اسکول^۱ (غار) تا امروز برقرار است.

قلاکوتی

بر بالای تپه‌ای در دهکده پیشنبور کلاردشت

آثار این قلعه از میان رفته است ولی از زیر خاک این تپه گنگهای (تنبوشه‌های) نسبة گشاد بیرون می‌آید.

امامزاده هادی بن امام زین العابدین علیه السلام مشهور به حقانی

در دهکده حسن کیف بلوک کلاردشت

اعتماد السلطنه میرزا حسن خان، از این امامزاده یاد کرده و می‌نویسد:

«رودخانه کلاردشت از وسط صحن امامزاده می‌گذرد.»^۲

بنای اصلی بقعه از داخل مستطیل شکل به درازی ۶۴۰ و پهنای ۵۹۵ سانتیمتر است. در امتداد درازای بنا در وسط، دو ستون چوبین قطور بسیار قدیمی و پرکار است که بالای آنها سرکشی (حمالی) چوبین چهارسوی کلفت کشیده‌اند.

ستون غربی شانزده ترک به بلندی ۲۳۵ سانتیمتر که دارای سرستون بزرگ کنده کاری پرکار ظریفی است و آیه الکرسی با خطی متوسط بر آن حک شده است (عکس شماره ۳۰).

آیاتی که بر بالای سرستون است:

«بسم الله الرحمن الرحيم الله لا اله الا هو الحي القيوم لا تاخذه سنة ولا نوم

۱- بضم الف و سکون سین. ۲- مجموعه شماره ۴۳۳۰ کتابخانه ملی ملک

سال ۱۲۹۹.

لهامفی السموات و مافی الارض من ذا الذی یشفع عنده». بر پهلوی ستون دنباله آیات تا «هو العلی العظیم» حک شده است.

بر پای همین ستون دو ردیف نوشته به این شرح است:

« امر بعمارة هذه المشهد المقدس المطهر السيد الامام العابد الفاضل المدقق حسن ابن مار الحسینی (؟) فی ایام دولة ملك المعظم الشهر يار الاعظم الاسكندر المفخم مالك الرقاب الامم جلال الدولة والديا والدين اسكندر خلد الله ملكهما و عمرهما» (عکس شماره ۳۱).

ستون شرقی شامل دو قسمت است: پای ستون و بدنه ستون. پای ستون از دو قسمت تشکیل شده است: قسمت بالای آن چوبی است شانزده ترک و قسمت پایین چوبی است به بلندی ۹۲ سانتیمتر. هر ترک قسمت بالای پاستون ۱۱ سانتیمتر است. میانه ستون نیز شامل دو قسمت است: قسمت پایین آن چهارضلعی و کنده کاری است و بلندی آن به ۷۲ سانتیمتر می‌رسد. قسمت بالای میانه ستون هشت ضلعی است. صندوقی پرکار و ظریف در میان بناست. درازای آن ۲۳۸ و پهنای آن ۱۱۱ و بلندی آن ۱۰۰ سانتیمتر است.

ظاهراً بدنه‌های صندوق بهم خوردند است. این عبارات با خطی متوسط بر حاشیه‌های بالای بدنه‌ها حک شده است:

«الشهد هادی کیا الحقینی فی ایام الدولة الملك المعظم الاسكندر الاعظم اكبر ملوك الجیل والديلم جلال الدولة اسكندر ملك مظفر الاوائل والاخر و الاجل السيد الاكرم والامام الاعظم السند الافخم ... السادة الاشراف منبع - المكارم والالطاف افضل المتقدمين واكمل المتأخرين من حصة الله تعالى باكمل المفاخر و جعله شرف - خلد الله رؤس - ابد الله سلطانه».

این القاب ظاهراً مربوط به سه تن است:

بانی و سلطان وقت و صاحب‌قبر . بانی چنانکه از سطور پایین صندوق معلوم می‌شود ، سیدحیدرکیا است، و سلطان وقت جلال‌الدوله اسکندر و صاحب‌قبر ، هادی کیا الحقیقی است .

عباراتی که در حاشیهٔ پایین صندوق حک است به این شرح است :

« امر بایجاد هذا الصندوق السيد الاجل الاعظم والسند المعظم المفتخم فدوة الافاضل الامم العالم العامل الفاضل الكامل جلال الملة والدين سيد حيدر كيا بن السيد مرحوم زين الحاج ... في شهر الله المبارك رمضان حاجي احمد كيا بن رضا الحسيني العقيقي طلباً لجزيل ثوابه فيجزيه الله خيراً خيراً ... ان لا يضيع اجر المحسنين الاستاد الاجل افخر ... ملجأ التلامذه فرهاد بن استاد مرحوم رستم خليل المحلي في سنه اثني وثمانين وسبعماية .»
بر چهارچوب در ورودی مطالبی حک بوده که به علت طول زمان و مالیدن گل روی آن، فرسوده شده و از میان رفته است. در قسمت اول آن این عبارت خوانده شد :
« امر بایجاد هذه العماره ملك الساده منبع السعاده جلال الملة والدين قوام-الاسلام . . . »

و در قسمت آخر سنهٔ زیر به روشنی خوانده می‌شود :

«سنه احد و سبعين وسبعماية.»

بلندی این چهارچوب ۲۱۰ و پهنای آن ۱۵۹ سانتیمتر است و پهنای هر لنگه در ۷۲ و بلندی آن ۱۸۴ سانتیمتر است . دو لنگه در ، قاب و آلت است و کنده کاری نیز شده و بسیار شباهت به در ورودی امامزادهٔ شکرکوه در همین ناحیه دارد .
چهارطرف بنا ایوان است . هر ایوان ده ستون چهارگوش پنج‌زده دارد. چهار ستون چهارکنج لاج‌لنگری مارپیچ‌چپ به راست و سرستونهای تمام ستونها ظریف است . پلورهای ایوان بر شیرسرها متکی است. سقف پل‌کوبی با درزپوش زده، لبهٔ بام

یک‌پشته است و دور ایوان لثازهٔ ساده دارد . بام بنا، لت‌پوش است (عکس شمارهٔ ۳۲). گورستانی در محوطهٔ اطراف بقعه است . سنگهای زیر در این گورستان به نظر رسید :

«وفات مرحومه مغفوره ملك سلطان خان بنت شاهزاده حشمت الدوله بتاريخ شهر جمادى الاخر سنه ۱۲۵۲ . نشانه‌ها : رحل، قرآن، سجاده و مهر.»
بر دو حاشیهٔ آن یک رباعی حک است.
«وفات مرحوم مغفور جنت و رضوان آرامگاه مهدیقلی خان ولد مرحوم مغفور صفرعلی خان خواجه‌وند بتاريخ دوازدهم شهر رمضان المبارك سنه ۱۲۷۴.»
بر دو حاشیهٔ چپ و راست سنگ یک رباعی است.
«وفات مرحوم آقا سید جعفر ابن آقا سید قهرمان ۱۲۸۳ . نشانه‌ها : مهر، تسیح، شانه، دو انگشتر، رحل و قرآن.»
بر حاشیهٔ این سنگ بیت معروف :
«ایکه برما بگذری دامن‌کشان از سراخلاص الحمدی بخوان»
حک شده است.

گنجینهٔ کلاردشت

در محل قصر سلطنتی کلاردشت که در اراضی «اجایت»^۱ است در سال ۱۳۱۸ ه. ش. هنگام ساختمان کاخ کلاردشت ، تعدادی ظروف زرین و مقداری آلات مفرغی و چند پاره ظروف سفالین پیدا شد (عکسهای ۳۳ و ۳۴ و ۳۵ و ۳۶). ظروف زرین را از نظر اهمیت و توجه خاصی که در آن تاریخ اعلیحضرت فقید رضاشاه پهلوی نسبت به

۱- بضم الف ، اجایت: ده اژدهستان کلاردشت شهرستان نوشهر ، دو کیلومتری جنوب حسن کیف و یک کیلومتری راه حسن کیف به رودبارک (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳).

پشتوانه اسکناس داشتند، به خزانه بانك ملی تسلیم شد. در سال ۱۳۲۲ ه. ش. شاهنشاه آریامهر مقرر فرمودند که این ظروف زرین در اختیار موزه گذاشته شود. سه پاره ظرف زرین و يك كارد طلا که در خزانه بانك ملی بود به موزه ایران باستان داده شد. آنچه که در محل کاخ به دست آمده، امروز در موزه ایران باستان است و به نام « گنجینه کلاردشت خوانده می شود. آقای حبیب الله صمدی برای اولین بار این اشیاء مکشوفه را در دو رساله به زبان فارسی و فرانسه^۱ معرفی کردند و در گزارشهای باستان شناسی نیز شرحی در باره آنها نوشته اند.^۲

۵- بناها و آثار تاریخی گوهستان شرقی و غربی کلاردشتاق

خانه و سرا و بازار نصیرالدوله شهریار

در کوکوی کلاردشتاق

نصیرالدوله شهریار در کوکوی کلاردشتاق خانه و سرای ساخته بود و شهر و بازار همه روزه بنیاد کرده.^۱ امروز از این بناها اثری برجای نیست.

گور عمر بن العلاء

در سعیدآباد رویان از گوهستان کلاردشتاق

سعیدآباد رویان را سعید بن دعلج بنا کرده به جای عمر بن العلاء والی طبرستان بود.^۲ و این در زمان خلافت مهدی بود. اما سه سال در طبرستان بود و بنا را تمام نکرد.^۳

زیارت سعیدآباد رویان، قبر عمر بن العلاء است که پس از قیام و نداد هرمزد و

۱- برای اطلاع بیشتر نگاه کنید به رساله :

Les découvertes fortuites KLARDASHT , GARMABAK , OMAM et TOMADJAN. PAR Dr . H . SAMADI

۲- به گزارشهای باستان شناسی، ج ۳، فصل چهارم، صفحات ۱۳۶-۱۱۵. در کتاب تاریخ مازندران مهجوری، ج ۲، ص ۲۰۶-۲۰۱ نیز از این مجموعه یاد شده است. همچنین در فهرست بناهای تاریخی و اماکن باستانی ایران، ص ۱۴۰ از این آثار یاد شده است.

۱- تاریخ رویان مولانا اولیاء الله، ص ۱۷۱. ۲- تاریخ طبرستان و رویان و مازندران، ص ۱۹۶. ۳- تاریخ رویان، ص ۶۰. ظاهراً این همان دهکده سعیدآباد است که ده کوچکی از دهستان بیرون بشم بخش کلاردشت شهرستان نوشهر، بیست و يك کیلومتری جنوب غربی حسن کیف و کنار شوسه و رودخانه چالوس متصل به مرز آن آباد است (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳).

بیرون کردن اعراب، عمر بدو پیوست و در طبرستان بماند تا وفات یافت و در تاریخ خواجه علی رویانی مسطور است که زیارت سعیدآباد، از آن اوست و در آنجا آسوده است و پشته‌ای که در بالای گنبد است، موضع قبر اوست. اما بر صندوق آن قبر نوشته‌اند که «هذا القبر لعبدالله بن عمر بن العلاء بن عبدالمطلب»^۱.
عبدالله بن حازم (پس از کشتن قاضی صدام) به سعیدآباد شد. در آنجا حصار بود و مردم در آنجا جمع شده بودند. ایشان را به قهر بیرون آورد و یکی را زنده نگذاشت و دیه را چنان خراب کرد که تا سالها آبادان نشد.^۲

قلعه فشکور^۳ و قلعه فارس^۴

نزدیک دهکده فشکور و در دو طرف آب رودخانه این دهکده، آثار دو قلعه قدیمی دیده می‌شود که ظاهراً روزی محل سکناي اهالی این دهکده بوده است. دور این دو قلعه آثار ساختمان زیاد است. در قلعه فارس آثار پله و بر بالای آن آثار ساختمان دیده می‌شود.

بقعه فخر الوصی

در دهکده فشکور کوهستان کلارستاق

بنایی مربع شکل است که از سنگ و گل ساخته شده است. این نوع بناها در محل به نام «باری» خوانده می‌شود. صندوقی ساده چوبین در میان بناست. سراسر بنا، حلب سراست. گورستانی قدیمی و وسیع اطراف این بقعه است.

۱- تاریخ طبرستان و رویان و مازندران، ص ۱۹۶. التدوین فی احوال جبال شروین، ص ۴۵. ۲- تاریخ رویان مولانا اولیاءالله، ص ۶۹. ۳- بکسرفاء، ده از دهستان کوهستان بخش کلاردشت شهرستان نوشهر، بیست کیلومتری جنوب غربی مرزان آباد و هشت کیلومتری غرب شوسه تهران و چالوس (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳).
۴- بکسرفاء.

پی قلا

در جنوب غربی دهکده فشکور کوهستان کلارستاق

بالای سردهکده فشکور، بر سر راهی که به دهکده پیجده نو می‌رود بر قلندای منفرد که دنباله آن به راه می‌رسد، آثار قلعه خرابه‌ای قدیمی است.

بقعه فضل و فاضل

بر بالای کوه زردک در جنوب دهکده فشکور

بنایی است چهار گوشه از سنگ با گنبدی مدور که داخل و خارج آن را سفیدکاری کرده‌اند. دری چوبین ساده دارد و صندوقی چوبین در میان بناست. این بقعه یادآور معابد قدیمی است و معمولاً برای تعظیم و بزرگداشت کوه‌های بلند این نوع بناها را بالای آنها می‌سازند. نظیر این بناها را در مجلد اول و دوم کتاب آورده‌ایم.

قلا کوتی

بر بالای کوهی نزدیک دهکده دلیر کوهستان کلارستاق

آثار زیادی از این قلعه بر جای نیست. در کندوکوها، تبرزین، پیکان و سایر لوازم جنگی به دست می‌آید.

سنگ قبری

در لژیبر^۱ از کشته‌زارهای دهکده دلیر^۲ کوهستان کلارستاق

این سنگ را داخل سنگ چین مزرعه، سرپا کار کرده بودند. یک طرف آن

۱- بکسرلام. ۲- کیا و سام دو خاندان قدیمی دلیر هستند.

متصل به سنگ‌چین بود و دیده نمی‌شد (عکس شماره ۳۷). بر طرف دیگر، این بیت به شکل ناقص خوانده شد:

«کشیده ایم [به] ناکام [سر] بجیب عدم

عزیز من چو رسید [ی] بفاتحه [دریاب]»
بالای این سنگ سه شاخه بود و ظاهر اعمودی بر بالای قبر قرار می‌دادند چه بر پهلوهای آن نیز مطالبی حک شده بود.

سنگ قبری طبیعی تخت و یکپارچه
در مقابل منزل ناده علی در دهکده دلیر

این سنگ به درازای ۱۳۰ و پهنای ۸۰ سانتیمتر است. بازحمت زیاد آن را برگرداندیم. معلوم شد در طول زمان مطالب آن فرسوده و ساییده شده است و قابل خواندن نیست. آنچه بر آن خوانده شد عبارت «کل من علیها فان» بود.

سنگ قبری

بر سر راه دلیر به ائیت از دهکده‌های کوهستان کلارستان

این سنگ که قسمت بالای آن سه شاخه بود، بر يك طرف آن این مطالب حک

شده بود:

«هذا مرقد آخوند... بن شیخ مراد ملا آقاسنه ۱۰۷۰».

گورستانی قدیمی

در دهکده ائیت کوهستان کلارستان

در این گورستان سنگهای قدیمی زیاد بوده است. بیشتر آنها را در ساختمان

خانه‌ها و سایر بناهای عمومی به کار برده بودند. بر یکی از آنها که به دستور امیر اسعد، از پنهان به دو نیم شده بود (عکس شماره ۳۸)، این عبارات حک شده بود:

بر يك طرف سنگ که در قبرستان عمومی بود:

«کشیده ایم بنا کام سر بجیب عدم

عزیز من چو رسیدی بفاتحه دریاب»

قسمت وسط بالای سنگ:

«میر احمد بن [شکسته است]».

سمت راست سنگ:

«[شکسته است] این یادگار».

بر نیم دیگر سنگ که سمت چپ در ورودی حمام دهکده، سر پا کار گذاشته

بودند، این عبارات خوانده می‌شد:

«جنارهام چو عنان میکشد بسوی تراب

[شکسته است] بجانب احباب»

سنگ قبر دیگری در این قبرستان به ابعاد ۸۴ × ۶۲ سانتیمتر بود که بالای

آن سه شاخه است و این عبارات بر آن حک شده است:

«هذا وفات سلیمان ورام بن حسین ورام تاریخ سنه تسعمائه».

سنگ دیگری به ابعاد ۱۱۶ × ۷۶ سانتیمتر که بالای آن نیز سه شاخه بود،

در سنگ‌چین اطراف امامزاده کار کرده بودند (عکس شماره ۳۹). بر پشت آن نقش

سپر واسب و شمشیر بود. بر طرف دیگر آن این مطالب را که آقای علی اصغر اسفندیاری

بیاد داشتند حک شده بوده است:

« هذا وفات سهراب بن رستم توپا »^۱
 سنگ قبر دیگری در همین قبرستان بود (عکس شماره ۴۰) که بريك طرف آن عبارات زیر خوانده می‌شد :

« هذا وفات شمس‌الدین ابن حسام توپا عمل استاد محمود » .
 بر طرف دیگر سنگ :

« فی تاریخ سنهٔ اربعه سبعین ثمان مائه کاتب حسین صوفی » .

بقعهٔ احمد رضا و زینب رضا

در دهکدهٔ الیت کوهستان کلارستاق

بنایی ساده و محقر از سنگ و گل است. روی آن راکاهگل کشیده و سفید کرده‌اند. صندوقی ساده در وسط بناست .

خرابه‌های شهری قدیمی

در الیت کوهستان کلارستاق

بر سمت چپ راهی که امروز به دهکدهٔ الیت می‌رود ، بر بالای زمینی صاف و سنگی که منتهی به پرتگاهی عظیم، به طرف رودخانه می‌شود، آثار خانه‌های فراوان و سنگ و سفال بی‌اندازه دیده می‌شود . رودخانه‌ای که از قعر این پرتگاه می‌گذرد به «چالوس رود» معروف است و ظاهراً چون سرچشمهٔ اصلی رودخانهٔ چالوس است به این نام خوانده‌اند . از دره‌های رشته‌کوهی که طرف دست راست راه ورود به دهکده است با گنگهای سفالین آب را به این شهر قدیمی می‌آورده‌اند . دره‌های اصلی این کوه که امروز هم چشمه و آب دارند به نامهای « ولیری دره » و « کوچکی دره » و

۱- توپا و اسفندیاری دو خاندان قدیمی الیت هستند .

«مالالیکه» خوانده می‌شوند. از سایر ویاها و چشمه‌ها نیز آب را به این محل آورده‌اند. امروز در مسیر این آبروها، گنگهای سفالین فراوان بیرون می‌آید.

قلعهٔ اسپرزا

بر سر تیره‌ای از زرین کوه که دنبالهٔ آن به پولادکوه می‌گردد
 زرین کوه یالها و بازوهای فراوان دارد . یکی از یالهای آن به پولادکوه که بالاسر دزبن است می‌رسد . بر سر تیرهٔ این یال قلعه‌ای قدیمی است که آثار زیادی از آن برجای نیست . شاید قابل تطبیق با قلعهٔ «اسپی روز» باشد.

امامزاده اسماعیل

در پولادکوه کنار رودخانه نزدیک دزبن

بنایی است ساده با صندوقی چوبین ساده. تا چندسال پیش دری یک لختی داشت که بر آن آیاتی از کلام الله مجید حک بود و عمل استاد حسین باروج منسوب به دهکدهٔ «بارو»^۲ بود . نزدیک دهکدهٔ قدیمی بارو که امروز از میان رفته است گورستانی است که سنگهای قدیمی پس از تاریخ نهم صد قمری دارد .

دختر قلعه یا قلعهٔ سرده رو^۳

بر بالای کوه سرده رو

بر بلندترین قسمتهای تیره‌ای که به موازات آب رودخانهٔ چالوس ، طرف چپ آب قرار می‌گیرد و بالاخره به دزبن ختم می‌شود، قلعه‌ای قدیمی است که برج دیده‌بانی آن تا امروز برجای است .

۱- بکسرالف و پ وراء . ۲- آب رودخانهٔ بارو ، غربی اولاست که پس از داخل شدن به آب انگران (بفتح الف و کسر گاف) هر دو رود در پولادکوه به آب چالوس رود می‌ریزند . ۳- بکسر گاف و دال .

قلعه دزین یا قلاگردو

بر بالای کوهی نزدیک قهوه‌خانه دزین یا ناهارخوران

بر بالای این کوه آثار قلعه خرابه‌ای قدیمی است.

قلعه‌ای قدیمی

در کیت‌آگردن

بر این‌گرددنه آثار قلعه‌ای قدیمی بر جای است.

آثار قلعه‌ای قدیمی

بر دامنه آبریز جنوبی کوه زردک

پایین‌تر از بقعه فضل و فاضل، بر دامنه جنوبی کوه زردک کدآبریز آن به طرف

دره دلیر است، آثار قلعه‌ای قدیمی دیده می‌شود.

سنگی قدیمی

در یونجه‌باغ تویر^۲

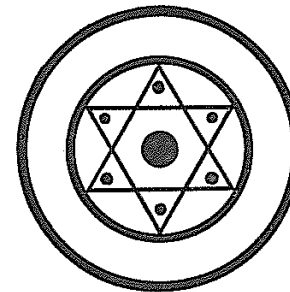
در این سنگ دایره‌ای بزرگ به قطر

۲۴ سانتیمتر و در فاصله سه سانتیمتری داخل

آن دایره‌ای دیگر و داخل دایره دوم ستاره‌ای

شش‌پر به‌ترتیبی که نشان داده شده است، حک

شده بود.

۱- بکسرکاف و یاء و تاء . ۲- تویر بضم تاء: ده از دهستان کوهستان بخش کلاردشت شهرستان نوشهر، شش کیلومتری جنوب مرزان آباد و یک کیلومتری غرب شوسه چالوس به تهران (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳) .

امامزاده اسماعیل بن موسی الکاظم علیه‌السلام

در الامل^۱ کوهستان کلارستان

بنای اصلی بقعه هشت‌ضلعی است که هر ضلع آن از خارج ۳۷۰ سانتیمتر است. در ورودی شرقی و بلندی آن ۱۷۰ و پهنای آن ۸۹ سانتیمتر است (عکس شماره ۴۱). قبری در وسط بناست که به درازای ۲۵۵ و پهنای ۱۱۰ و بلندی ۱۰۰ سانتیمتر است. بر بدنه شمالی قبر باخطی بد، نام پنج‌تن و بر بدنه جنوبی آن این عبارات نیز با خطی بد گچ‌بری شده است:

« عمل اوستاد قنبرعلی ابن مرحوم محمدکاظم نوری طایفه‌ارجوار ۱۲۴۵ »
و بالای نام استاد، نام شاگردش بدین ترتیب آمده است:
« شاگرد هاشم اوزج »^۲

در دو طرف این عبارات، نام کاتب بقرار زیر گچ‌بری شده است:
« کتبه علی اوسط ابن نوذر ».

بر بدنه شرقی قبر که مقابل در ورودی امامزاده است و بر بدنه غربی آن، این عبارات گچ‌بری شده است:

« باعث تعمیر امامزاده اسمعیل ابن موسی کاظم جناب ملا علی اصغر »^۳
بر بالای طاقنمایی که در دیوار جنوبی امامزاده است، دو قطعه کاشی در سفیدکاری دیوار نصب کرده‌اند که در دسترس نیست. زمینه هر دو آبی و گل و بوته‌دار است. بر یکی نقش آهویی در منتهای ظرافت دیده می‌شود. بر دیگری نقش قرقاولی بسیار ظریف است که آن را واژگون کار گذاشته‌اند. احتمال می‌رود هر دو کاشی شش‌ضلعی باشد، یا

۱ - بفتح الف و ضم میم . ۲ - بضم الف و کسر زاء منسوب به دهکده اوز از دهکده‌های اوزرود نور است . ۳ - پدر شیخ بهاء‌الدین قطبی ساکن تویر .

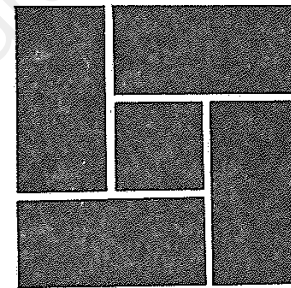

استاد گچ کار با گچکاری آنها را بدین شکل درآورده است.

بام بنا تا سال ۱۳۲۸ شمسی، دوپوشش و گنبدی شکل بود. در این سال پوشش بالایی خراب شد و به جای این پوشش، خراباکوبی و آهن کوبی کردند. گنبد زیرین تا امروز برقرار است.

در ورودی بقعه، از درهای معمولی کوچکتر است. دو لنگه در و دماغه و چهارچوب آن کنده کاری دارد. کتیبه کوچکی دارد که خوانده نشد.

در فاصله کمی بالای در ورودی، دریچه‌ای است که برای روشنایی داخل بقعه

از آن استفاده می‌شود. پهنای هر لنگه آن ۳۷ و ارتفاع آن ۱۱۰ سانتیمتر است. بر متن لنگه‌ها و دماغه و چهارچوب دریچه کنده کاری است. هر لنگه، غیر از دو کتیبه بالای آن، چهارپاره است که طرح هر پاره آن به تریبی است که در شکل نشان داده شده است.

در محوطه اطراف بقعه گورستانی قدیمی است. بر بالای سنگ قبرزنها، شکل خورشید حاک شده است و سنگ قبر مردها ساده است. سنگهای نسبتاً قدیمی به ترتیب تاریخ به این شرح بود:

« هو الرحمن الرحیم الحکم لله الواحد القهار وفات المرحوم المغفور

علی اکبر ابن المرحوم عباس رکا فی السنة ۱۲۲۷ ».

« وفات المرحوم المغفور کربلائی مراد بن علی مدد تیرگر ساکن قریه

۱- تیرگر از تیره‌های معروف ناحیه لورا و صفحات کوهستانی مازندران هستند.

سنار ۱۲۲۸ ».

« هو الحی الذی لایموت وفات المرحوم المغفور جنت مکان بشر ابن نصر الله تیره گر ساکن قریه سنار ۱۲۲۸ ».

« هو الحی الذی لایموت الحکم لله الواحد القهار وفات المرحوم المغفور قدم علی ابن محمد شفیع نجار سنه ۱۲۴۷ ».

« وفات مرحوم جنت مکان کربلائی علی ابن مرحوم نجفقلی ولی آبادی ۱۳۰۵ ».

« وفات مرحومه مرضیه خواتون بنت استاد مهدی کجوری ۱۳۲۱ ».

نشانه‌ها: خورشید بر بالای سنگ.

« سنه ۱۳۲۹ هو الباقی وفات المرحومه المغفوره زینب بنت مرحوم صفرقلی ردای الاملی ».

افسوس که گلر خان کفن پوش شدند از صحبت همدگر فراموش شدند»

نشانه‌ها: قسمت بالای سنگ دو مشعل در طرفین است که به طرف متن سنگ متمایل حاک شده‌اند.

« وفات المرحومه فاطمه خانم بنت یدالله از طایفه سنار ۱۳۴۰

ای خاک تیره دلبر ما را عزیزدار این نور چشم ما ست که در بر گرفته »

نشانه‌ها: طرف سمت راست بالای سنگ: مشعل و قیچی.

طرف سمت چپ بالای سنگ: مشعل و شانه.

در وسط صورت خورشیدی بزرگ حاک شده است.

۱- سنار، بکسرین و تشدیدنون: ده از دهستان بیرون بشم، بخش کلاردشت شهرستان

نوشهر، سیزده کیلومتری شرق حسن کیف و سه کیلومتری شرق شوسه مرزان آباد به کلاردشت

(فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳). ۲- نام سابق ولی آباد، اتند (بفتح الف) بود،

ناصرالدین شاه به نام ولی آباد خوانده است.